

De Groenen op bezoek bij de commons: Verslag van een congres

André Mommen

De internationale financiële crisis heeft er stevig ingehakt. Ook bij de Belgische Groenen. Hun ideologische visie op de samenleving die de laatste decennia van het fundamentalistische “anders gaan leven” was verschoven naar afval- en klimaatbeheer, is weer aan een stevige herbronning toe. Vandaar dat ze nu een zoektocht naar een alternatief voor het huidige neoliberale economische ontwikkelingsmodel zijn begonnen. Daarover werd op 9 maart 2012 in Brussel door Ecolo en Groen gezamenlijk een wetenschappelijk congres in de gebouwen van de Academie van Wetenschappen georganiseerd. Het thema was “De commons: hoe beheren wat van iedereen is?”

Oorspronkelijk waren de commons, als we naar Engeland teruggaan, de gemeenschappelijke gronden waar de boeren of dorpsbewoners hun vee konden laten grazen of de bossen waar ze hout konden sprokkelen. Door de ontwikkeling van het kapitalisme werden die gemeenschappelijke gronden privébezit en dus ontoegankelijk verklaard voor collectief gebruik. Dat privatiseringsproces is op dit moment in de ontwikkelingslanden op massale schaal onder invloed van het internationale kapitaal gaande. Met alle sociale, economische en politieke gevolgen van dien. Maar ook kennis en kunde worden op dit moment steeds meer geprivatiseerd en dan gemonopoliseerd door het kapitaal. Kortom, de sfeer van het kapitaal maakt zich steeds meer meester van alle domeinen die tot voor kort nog voor iedereen vrij toegankelijk waren.

Het verdwijnen van de commons

Op het congres verschenen in de ochtend een reeks sprekers die het brede palet van de commons in kaart brachten. Tine De Moor (Universiteit Utrecht)¹ deed haar best om het concept van de commons voor

Kunnen lokale initiatieven en collectieven tegen de stroom van het internationale kapitaal wel oproeien?

iedereen te verhelderen door een historisch overzicht sinds de middeleeuwen te bieden. Met de eeuw van de Verlichting kandelde bijvoorbeeld de notie van recht hebben op iets van een collectief naar een individueel recht, wat zich met de Franse Revolutie en de Code Napoléon zou verankeren in de verhandelbaarheid van eigendomsrechten. Collectieve gronden vielen toe aan de gemeente of ze konden worden verkocht. Hier en daar zijn nog hardnekkige resten van de commons aanwezig, maar dan moet men wel met een vergrootglas op zoek gaan naar bijvoorbeeld het recht van vrije doortocht langs een rivier of door een bos dat inmiddels privébezit is geworden. De Moor stelde ook dat de opkomst van het verzekeringswezen de teloorgang van de commons in de praktijk hebben bespoedigd. Risico's worden nu via individuele contracten afgedekt, niet meer door collectieve regelingen aangaande het gebruik van gronden en de controle erop via de lokale gemeenschap.

Toch is er nog altijd de noodzaak voor vrije toegang tot collectieve goederen gebleven. Veel van die collectieve goederen, zoals water en lucht, worden echter ook bedreigd door allerlei vormen van vervuiling – wat men ook als een vorm van roofbouw door “free riders” zou kunnen interpreteren. “Zuivering” is dan een vorm van natuurbeheer geworden. Waarvoor moet worden betaald. Dat gebeurt door belasting op gebruik te heffen. Wat dan weer normeringen vereist. En zo kan men doorgaan, totdat men ook gaat handeldrijven in vergunningen en rechten. De handel in eigendomsrechten heeft zich tot in alle sferen van de samenleving weten te manifesteren.

Was kennis vroeger vrij toegankelijk omdat de mensen elkaar moesten helpen, dan wordt dat domein nu steeds meer door het privékapitaal ingepikt en daarna tegen betaling in klinkende munt aangeboden. Overal rusten nu patenten en octrooien op. Dat geldt ook voor culturele goederen.

Tegen deze ontwikkeling komt intussen overall verzet. Te meer daar de ontwikkelingslanden door deze commercialisering van kennis steeds verder op achterstand dreigen te worden geplaatst. David Bollier (Amerikaanse activist en blogger²) sprak in dit verband dan ook het woord van de hoop uit met de stelling dat men door middel van een beweging van onderop een nieuw soort commons zou kunnen scheppen waarbij mensen zelf onderling afspraken maken om veel dingen gemeenschappelijk te doen en te delen. Centralisatie zou ook decentralisatie kunnen inhouden door het ontstaan van mondiale netwerken, iets wat door het internet materieel wordt mogelijk gemaakt. Maar hij waarschuwde ook: “It will not be easy to build a new political and policy tradition of the commons while we are deeply enmeshed in a neoliberal political culture and a market-influenced consciousness.”³

Maar wat is dan van iedereen en wat is dan nog strikt privébezit? In primitieve samenlevingen is dat privébezit *quantité négligeable*. En via welke ruilmechanismen kan men dan de “markt” terugdringen of beter onder controle houden zonder achter iedere straathoek een waakhond te plaatsen? Kan door middel van elektronische systemen alles fijnmaziger worden geregeld? Een heikele vraag uiteraard waar ook de volgende sprekers nauwelijks een precies antwoord op konden verzinnen. Valérie Peugeot (Vecam, Parijs)⁴ had het over de vrije wetenschap, maar ze kon

niet duidelijk maken in welke mate die wetenschap nu echt “vrij” is. Praktisch alle wetenschappelijke kennis wordt immers door wetenschappers in instituten geproduceerd die vooral voor de markt produceren. En, zoals iedereen wel weet, universiteiten doen vooral gesponsord onderzoek en in vele gevallen worden zelfs commerciële bedrijven opgericht om die kennis dan weer te “vermarkten”. Er is immers een logica gegroeid waardoor de accumulatie van kennis de wetten van het kapitaal volgt en niet die van de concrete behoeften van de mensen.

Elinor Ostrom

Het enige wat nog van iedereen is, dat is de natuur. Daar was iedereen het over eens. Wat die natuur precies inhield, dat werd echter al snel ingevuld als een willekeurig aanbod van fauna en flora met de benodigde infrastructuur er omheen. Zoals Pablo Servigne (asbl Barricade, Luik)⁵ meende. Hij beriep zich hierbij uitdrukkelijk op de boeken *Governing the Commons* (1990) en *Understanding Institutional Diversity* (2005) van Elinor Ostrom (Nobelprijs voor economie in 2009) om de menselijke inbreng te duiden. Ook hij wees op het belang van lokale gemeenschappen die informeel samenwerken, waardoor tussen staat en markt een soort buffer kan ontstaan, waardoor dan weer de harmonie zou kunnen worden hersteld. Meteen was hier dan ook de antropologische invalshoek aan de orde gesteld. In welke mate dan echter die harmonie ook in een ontwikkelde kapitalistische maatschappij als de onze concreet kan worden ingevuld, zegde hij er helaas niet bij. En misschien is Ostrom daar wel debet aan. Ostrom mag dan wel ooit op basis van veel veldonderzoek hebben gerapporteerd over samenwerking in Nepalese en Afrikaanse dorpen rond waterbeheer, dan nog zijn sleutelbegrippen als de commons niet zo maar te gebruiken in hoog ontwikkelde kapitalistische samenlevingen als de onze.⁶ Wij kennen immers de concepten van “privé” en “publiek”, niet de *elastische* tussenvorm van de “commons”, waarbij de koe nog wel individueel bezit is, maar de weidegronden collectief zijn.

Door het kapitalisme worden bestaande eigendomsverhoudingen en ruimtelijke structuren voortdurend veranderd. Dat bleek uit het omstandige verhaal van Renaat

vlnr Tom Dedeurwaerdere, David Bollier, Isabelle Cassiers en Tine De Moor

Roels (Universiteit Gent) die liet zien dat in België de klassieke boeren langzaam maar zeker verdwijnen en dat steeds meer landbouwgrond wordt opgeslokt door infrastructuur (wegen), industrieterreinen en woningen. Als de boer verdwijnt, dan verandert ook het landschap. En hij liet aan de hand van luchtfoto's ook zien dat door de staat opgelegde bezitsverhoudingen het agrarische landschap grondig kan veranderen. China en Siberië zien er bijvoorbeeld helemaal anders uit vanuit de lucht dan Mongolië waar de collectieve weiden voor de kuddes zijn gehandhaafd.

Arnaud Zacharie (secretaris-generaal CNCD) die vanuit zijn deskundigheid in de ontwikkelingssamenwerking rond het genetisch erfgoed en de landbouw sprak, legde het verband tussen kennis, patenten en agrarische ontwikkeling. Wetgeving is in al deze zaken van zeer groot belang, hetgeen nog eens door Tom Dedeurwaerdere (UCL) aan de orde werd gesteld.

Lokaal handelen

Maar er zijn ook de machtsverhoudingen. Kunnen lokale initiatieven en collectieven tegen de stroom van het internationale kapitaal wel oproeien? De agrochemische multinationals houden inmiddels vele ontwikkelingslanden in hun ijzeren greep. Het financiële kapitaal speculeert massaal op de prijzen van grondstoffen en voedingswaren. Kunnen organisaties van lokale producenten en consumenten

voldoende krachten mobiliseren om deze machtige kapitaalsgroepen, die het gewillige oor van de meeste regeringen en de internationale instellingen hebben, dwars te zitten?

Deze en andere nog zwevende vragen moesten in workshops worden besproken. Waarbij het uitgangspunt uiteraard was dat men vooral de alternatieven vanonder uit moest zien te formuleren en hier rond mobiliseren om de groene partijpolitiek aan te sturen. De werkgroep rond natuur en de commons kon onder aanvoering van Vera Dua in elk geval niet op basis van een boeiende discussie rond enkele gevallen tot een aantal zinnige voorstellen of analyses komen. Een klooster in Gent dat bijvoorbeeld door een groep enthousiaste lokale's ten eigen bate was gekraakt en dat nu met diverse subsidies als woning voor meerdere gezinnen functioneert, mocht misschien als voorbeeld verwondering baren, maar als voorbeeld-functie kon het project allermindst doorgaan. Was hier dan wel sprake van een alternatieve vorm van stadsvernieuwing of het redden van historische panden door er een nieuwe bestemming aan te geven? Of was hier alleen maar sprake van een nieuw samenlevingsmodel voor de nieuwe middenklasse waarbij het voorbeeld van de commons alleen maar ter legitimatie werd aangevoerd? Hoe zat het nu met de buurtbewoners? Voelden die zich door dit voorbeeld aangesproken? Nee. En met de Turk-

en die in de aanpalende straten woonden, had men ook al geen of nauwelijks contact.

In Brussel waren lokale *ecolo's* uit “le monde associatif” vooral in de weer met hun waterzuivering, wat, zoals bekend, een nogal heikel punt is. Maar hoe bewonersgroepen daar nu ook echt greep op zouden kunnen krijgen, dat was alsnog niet uit te tekenen. Brussel is een wereldmetropool geworden, merkte iemand op. Het lokale handelen was hier dus zowaar door het mondiale opgeslokt. De opmerking dat het vuile water ook van hogerop uit Wallonië, vooral dan uit Waals-Brabant komt en daarna eventueel gezuiverd weer naar de zee loopt, zorgde voor een moment van stilte. Nee, stromend water is moeilijk te beheren en zuiveren kost veel geld en kan ook door privatisering in handen van het kapitaal geraken. Ook dit Brussels praktijkvoorbeeld viel ten slotte als deugdelijk voorbeeld af.

En hoe zat het nu met de discussies in de andere werkgroepen? Mysterie. Er werd daarover niet plenair gerapporteerd. Die kennis werd het monopolie van de groene organisatoren.

Isabelle Cassiers

De dag werd uiteindelijk gered door twee afrondende toespraken van Tom Dedeurwaerdere en Isabelle Cassiers (UCL) die samen de vraag probeerden te beantwoorden of de commons een nieuwe invulling aan de welvaart kunnen geven. Het was een vraag die men eigenlijk bij het begin van het congres had moeten stellen, maar als geheugensteuntje mocht het blijkbaar ook op het einde van de dag. Want Dedeurwaerdere en Cassiers wilden weten of nieuwe gemeenschapsvormen, zoals de commons, ook een geloofwaardig alternatief voor de globalisering kunnen bieden en aan welke sociale behoeften ze dan wel niet zouden kunnen tegemoetkomen.

We kregen van Dedeurwaerdere een overzicht van het verloop van de internationale economische conjunctuur met de opkomst en de ondergang het keynesianisme en de triomf van het neoliberalisme met de *financialisering* van het economisch systeem. Dat was prettig en verhelderend om de aanwezigen bij de les te houden. De recente geschiedenis van de globalisering van het

kapitaal had immers voor nieuwe problemen gezorgd.

Isabelle Cassiers sloot zich daarbij aan, maar ze verraste tegelijk met de opmerking bij het voorbereiden van haar toespraak te zijn gestruikeld over het nogal zweverige begrip van de commons. Met haar “esprit cartésien” van econome was ze immers gewend om met heldere definities te werken! Maar, stelde ze olijk, het gaat hier wel om een concept dat nog in wording is en, naarmate dat concept verder wordt uitgewerkt, kan het nog veelbelovend worden. Dat was voor haar dan meteen ook een uitnodiging op te roepen tot een open discussie. In haar verhaal hernam ze graag de krachtlijnen uit haar recentelijk verschenen boek (met meerdere auteurs) *Redéfinir la prospérité: Jalons pour un débat public* (2011) over. Maar daarin zijn de commons in geen velden of wegen te bekennen. Wél haar visie op de toekomst. “Prospérité”, verhelderde ze, is een woord dat uit het Latijn stamt en dat, zoals allicht bekend is, samengesteld is uit “pro” en “spes”. We mogen dus nog hopen op voorspoed. En hoop doet uiteraard leven. Maar waarop dan concreet hopen? Zijn door de voortdurende accumulatie van rijkdom de verwachtingen en de aspiraties niet in de knel gekomen? Waardoor de beschaving zich vandaag in de problemen bevindt? Is het niet tijd om aan herverdeling te doen, maar op andere criteria dan die van de logica van het kapitaal? Uiteindelijk kwam Cassiers uit bij de uitdagende vraagstelling of de relatie tussen accumulatie van rijkdommen

en welzijn (“l'état heureux”) niet moet leiden tot ook een beter begrip van de huidige veelvormige crisis en het zoeken naar dito oplossingen.

Dit waren allemaal pertinente opmerkingen. Want als die intellectuele operatie niet in concrete eisen en maatregelen kan worden gegoten, dan zullen de commons voor de meeste mensen gebakken lucht zijn. En dan zou de cartesische Isabelle Cassiers wel eens definitief de spijker op de kop hebben geslagen door te gewagen van de commons als van een “concept in wording”, dus niet iets waarmee je meteen een concrete analyse van een concrete situatie kunt maken. Ten slotte zijn de commons toch iets uit de middeleeuwen, dus wel degelijk gerelateerd aan de prekapitalistische landbouw en de eenvoudige warenproductie, zoals Karl Marx dat heeft geanalyseerd en zoals dat daarna door Karl Polanyi⁷ verder is uitgefilterd.⁸ Ze terug projecteren naar het heden heeft geen zin. Het is dan ook niet zo verwonderlijk dat de commons als concept vandaag nog enkel worden gehanteerd in analyses van de eenvoudige warenproductie en ruilverhoudingen in de ontwikkelingslanden, niet als mogelijke basis voor het economische ruilverkeer in een ontwikkelde kapitalistische samenleving.

Blijkbaar moet het elastische concept van de commons vandaag ook verhullen dat het eigen denkwerk over de ontwikkeling van het kapitalisme bij de groenen nog altijd ontbreekt en dat men er zich, gezien

hun kleinburgerlijke en christelijke achtergrond, wát graag vastklampt aan kapitalistische samenlevingsmodellen, namelijk toen de mensen zagezegd in harmonie met elkaar en met de natuur leefden. En daarom zijn, zo kan men het ook bekijken, de commons uitermate geschikt om als synthese de groene fundi's (die van anders gaan leven) met de realo's (die van de ecologische rugzakjes) te verzoenen.

Proudhon

Ja, inderdaad, het werd ook op het congres terloops aangeraakt: de commons kunnen de informele met de formele economie, de markt met de gemeenschapsproductie, het lokale met het globale verzoenen. En dan leek het er even weer op alsof het oude anarchisme van Pierre-Joseph Proudhon terug was, maar zonder deze aartsvader uiteraard te noemen. Ruilen van waren en diensten moet kunnen op basis van gelijkwaardig gepresteerde uren door middel van onderling gemaakte afspraken. Alsof het wiel weer werd uitgevonden, kwamen ook nu weer in getransformeerde vorm “donnant-donnant”⁹ en het “mutualisme” bij tijd en wijle bovendrijven, zeker als men het had over het scheppen van alternatief (nep) geld en de toekomst van de (kleinschalige) coöperatieve bedrijven en banken. Ja, uiteraard, alles op menselijke schaal, dat wel, maar hoegenaamd niet omstandig macro-economisch uitgewerkt.

Dirk Holemans (Oikos), die de regie van het congres had gevoerd en daarvoor zijn Gentse aanhang had gemobiliseerd, sloot zich in zijn slotwoord in het Engels (de taal van het congres) bij Isabelle Cassiers aan. Hij verkondigde dat er volgend jaar allicht een vervolgcongres zal komen om de thematiek van de commons verder uit te werken en te actualiseren.

Of de gezamenlijke Groenen dan ook de steen der wijzen zullen vinden, is moeilijk te zeggen. Afgaande op het verloop van dit congres zal dat alsnog een zware dobber worden. Want het concept van de commons moet dan niet alleen verder theoretisch en praktisch worden uitgewerkt (zie Cassiers), maar daarna ook aan de eigen achterban én aan de potentiële kiezers worden verkocht. Dat is geen eenvoudige opgave. Vooral Groen zal daar alsnog een harde dobber aan hebben. Bij Groen is men

al bijna twintig jaar op zoek naar een overkoepelend concept om de partij een ideologische ruggengraat te geven, want noch de ideologie rond de “risicomaatschappij” afkomstig van Ulrich Beck uit München, noch het techno-groen van Wolfgang Sachs van het Wuppertal Instituut verpakt in symbooltaal (ecologische voetafdruk, rugzakje) hebben alsnog de verhoopte doorbraak naar de massa's opgeleverd. Niet iedere jaar (1999) wordt er immers dioxine in de kippetjes gevonden. Met de Kyoto-norm in de rugzak vallen immers geen verkiezingen te winnen (zie de federale verkiezingen van 2010), zoveel is nu wel duidelijk geworden. Of dat met toevoeging van de theorie van de commons zal lukken, is nog maar zeer de vraag. De mensen liggen op dit moment liever wakker van de prijs aan de benzinepomp, hun wegs meltend pensioen en hun verdampte werkzekerheid, dan van de opwarming van de atmosfeer, het mogen picknicken aan de oever van een klaterend beekje, het wandelrecht door de bossen van een grootgrondbezitter, of met een koelbox het strand van Knokke betreden.

Of de commons de kiezers naar de Groenen zullen brengen of omgekeerd, valt dus nog maar te bezien. Het groene populisme (anders gaan leven) is immers buiten adem geraakt doordat vele ecologische eisen inmiddels gewoon overheidsbeleid zijn geworden en ook nog eens door internationale akkoorden en regelgeving worden geregeld. Hierrond actie voeren overstijgt veelal ook het lokale en nationale niveau. Vandaar dat Kyoto voor de *common people* ver weg is. Daar de commons tegenoverstellen, lijkt veel op utopisme, dus op gebakken lucht, indien men niet de machtsvraag wil stellen. En daar knelt veelal het groene schoentje. Blijkbaar ging men er ook nu weer op dit congres gemakzuchtig vanuit dat alle veranderingen in de samenleving vanonder op met toevoeging van wat groene gist zullen gebeuren.

Noten:

¹ De Moor maakte ook nadrukkelijk reclame voor de International Association for the Study of the Commons, www.iasc-commons.org

² www.Bollier.org

³ David Bollier, “Imagining a New Politics of the Commons”, congrespaper, ook eerder gepubliceerd in *Renewal*, 17 december 2007, Londen.

⁴ Vecam is een vereniging die zich met communicatie bezighoudt; de nogal vage officiële missie luidt: “... de donner aux citoyens les moyens de s'interroger, comprendre, débattre et s'appropriier ces transformations. Plus que la maîtrise technique des outils numériques, c'est au décryptage politique et social que l'association tente de contribuer. Vecam entend également faciliter les usages développés par et pour les associations, les mouvements citoyens ou les individus.” Adres: Chez Valérie Peugeot, 5 rue Damrémont, 75 018, Parijs contact@vecam.org

⁵ Rue Pierreuse 19, 4000 Liège.

⁶ Het grote probleem met de antropologische benaderingswijze van Ostrom is dat ze “open” is, narratief en gebaseerd op waarnemingen die zuiver descriptief zijn. Voorts is Ostrom vooral door de neoliberale Friedrich von Hayek en James Buchanan (de school van de *Public Choice*) beïnvloed geweest, wat haar zeker niet links in het politieke spectrum plaatst. Van deze Ostrom, nu in de rol van goeroe, werd ook tijdens het congres een videotoespraak getoond.

⁷ Karl Polanyi, *The Great Transformation*, Boston: Beacon Press, 1957 (1944).

⁸ Op Marx en Polanyi rust blijkbaar een neoliberale vloek, want deze twee namen werden op het congres door niemand met de ideologie van de commons in verband gebracht. Volgens Karl Polanyi bestonden er oorspronkelijk drie soorten distributiesystemen: wederkerigheid, herverdeling en ruil. Deze waren allen vooral sociaal bepaald. In het kapitalisme is ruil tegen marktprijzen het belangrijkste geworden. Vroeger was er vooral herverdeling en wederkerigheid, en was ruil eerder uitzondering dan regel.

⁹ Deze kreet is vandaag weer opgedoken in de “alternatieve” Franse economische theorie over het scheppen van nieuwe ruilverhoudingen, waarbij men een zaak wil geven (ruilen) door er een andere voor terug te krijgen onder de vlag van “coopération-réciprocité-pardon”.